

УДК 378.147+376.68+614.253.4+811.161.2
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.5/27.204506>

Олександра ФЕДОРОВА,
 orcid.org/0000-0002-8650-0633
 кандидат педагогічних наук,
 доцент кафедри мовознавства
 Івано-Франківського національного медичного університету
 (Івано-Франківськ, Україна) olexandrafedorova@gmail.com

Ірина МИКИТИН,
 orcid.org/0000-0002-2527-944
 кандидат філологічних наук,
 доцент кафедри мовознавства,
 Івано-Франківського національного медичного університету
 (Івано-Франківськ, Україна) iryni-m@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ В ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто та проаналізовано шляхи формування позитивної мотивації в процесі навчання української мови як іноземної, оскільки навчальна діяльність, як і будь-яка інша, найуспішніше протікає тоді, коли вона максимально вмотивована. Прагнення опанувати українську мову може бути зумовлене такими потребами: встановлення міжособистісних контактів із носіями української мови; отримання соціально значущої та навчальної інформації в усній та письмовій формах; знайомство з країнознавчими реаліями та адаптація в українськомовному середовищі.

Описано прийоми формування та розвитку творчих та нетворчих мотивів досягнення, різницю між універсальною та конкретною мотивацією.

Виділено та деталізовано чинники, які покликані забезпечити високу мотивацію в процесі навчання іноземців української мови: нівелювання емоційного напруження в процесі навчальної діяльності; високий інтелектуальний рівень матеріалу; оптимальний відбір тем занять і ситуацій, що відповідають комунікативним потребам іноземців, які здобувають освіту в навчальних закладах України; забезпечення індивідуальних стратегій засвоєння матеріалу; добір соціально значущого й особистісно цінного матеріалу для усвідомлення іноземцями важливості форми вираження, мовної системи, аналізу та вивчення граматики.

Обґрунтовано, що усвідомлення студентами соціальної значущості змісту усного та письмового мовленнєвого матеріалу сприяє підвищенню навчальної мотивації, забезпечує високий рівень аналітичної діяльності. Вмотивовується потреба усвідомити форму висловлювання для успішнішого перенесення її в іншу ситуацію. Значна кількість мовленнєвого матеріалу, який задовольняє комунікативні потреби, забезпечує формування мовленнєвих умінь і навичок та порівняну легкість їх подальшого перенесення на нові навчальні і життєві ситуації в побутовій і професійній сферах.

Ключові слова: українська мова як іноземна, навчальна діяльність, мотивація.

Oleksandra FEDOROVA,
 orcid.org/0000-0002-8650-0633
 Candidate of Pedagogic Sciences,
 Associate Professor at the Department of Linguistics
 Ivano-Frankivsk National Medical University
 (Ivano-Frankivsk, Ukraine) olexandrafedorova@gmail.com

Iryna MYKYTYN,
 orcid.org/0000-0002-2527-9445
 Candidate of Philological Science,
 Associate Professor at the Department of Linguistics
 Ivano-Frankivsk National Medical University
 (Ivano-Frankivsk, Ukraine) iryni-m@ukr.net

FORMATION OF POSITIVE MOTIVATION OF THE UKRAINIAN LANGUAGE LEARNING FOR FOREIGN STUDENTS

The article deals with the problem of forming positive motivation in the process of learning Ukrainian as a foreign language, which are considered and analyzed in the article as well as the educational activity, like any other, is most

successful when it is maximally motivated. The desire to study the Ukrainian language may be a consequence of the following needs: establishment of interpersonal contacts with native Ukrainian speakers; obtaining socially relevant and educational information in oral and written forms; acquaintance with the country's realities and adaptation in the Ukrainian-speaking environment.

The methods of formation and development of creative and non-creative motives for achievement, the difference between universal and specific motivation are described.

The factors which are intended to provide high motivation in the process of teaching foreigners of Ukrainian language are identified and detailed: leveling of emotional tension in the process of educational activity; high intellectual level of material; optimal selection of topics of employment and situations that meet the communicative needs of foreigners who are studied in Ukrainian educational institutions; providing individual strategies for mastering the material; selection of socially important and personally valuable material, for foreigners to understand the importance of the form of expression, language system, analysis and study of grammar.

Students' awareness of the social importance of the content of oral and written speech material enhances learning motivation, provides a high level of analytical activity. It is motivated by the need to understand the form of expression in order to successfully transfer it to another situation. A considerable amount of speech material that satisfies the communicative needs ensures the formation of speech skills and the relative ease of their further transfer to new educational and living situations in the everyday and professional spheres.

Key words: *Ukrainian as a foreign language, educational activity, motivation.*

Постановка проблеми. Проблема мотивації навчального процесу може бути розглянута з позицій психології, педагогіки та методики навчання. Ми зупинимося на методичному аспекті трактування мотивації навчання, який полягає в конкретизації методичних прийомів, що реалізуються в процесі навчання української мови як іноземної та сприяють формуванню комунікативної компетенції.

Аналіз досліджень. Мотивація визначається як система спонукальних чинників, яка включає потреби, мотиви, цілі, інтереси, емоції тощо. Провідним компонентом мотивації психологи О. М. Лєнотєв, Г. Ділігенський визнають потреби, тобто внутрішні умови, стимул діяльності, дефіцит, нестачу чогось. Так, на відміну від концепції О. М. Леонтьєва, психологи школи Д. Узнадзе (Ш. Чхартишвілі, Т. Ангуладзе, І. Імедадзе та ін.) вважають, що мотив не може спонукати до діяльності, але він відкриває людині сенс і цінність діяльності, функцію спонукання та спрямування діяльності виконує настанова. Мотив як усвідомлене явище психіки розглядається в роботах Л. Божович, В. Ковальова. А. Маркова доводить, що для навчального процесу найбільш значущими є навчальні мотиви, що відбивають спрямованість інокомуніканта на різні сторони навчальної діяльності. Вона поділяє мотиви навчальної діяльності на пізнавальні, мотиви досягнення та соціальні. О. Матюшкін зазначає, що мотивація пов'язана із психологічною закономірністю, що виявляється у швидкому задоволенні інокомунікантами своїх потреб за умови, що їхня активність характеризується адаптивністю. Зростання потреб на основі виникнення нових мотивів та інтересів спостерігається за умови виявлення інокомунікантами творчої активності.

Мета статті – розглянути та проаналізувати представлені в методиці навчання української

мови як іноземної широкі пізнавальні мотиви та шляхи їх формування, мотиви самоосвіти, які вдосконалюються під час навчальної, а згодом і професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Прагнення іноземців опанувати українську мову може бути зумовлено такими потребами: установлення міжособистісних контактів із носіями української мови; отримання соціально значущої та навчальної інформації в усній формі; знайомство з країнознавчими реаліями та адаптація в українськомовному середовищі. Особливістю навчального процесу за комунікативно-діяльним підходом є врахування комунікативних потреб, наявних не тільки в певний момент, але й у подальшому житті. Для іноземців, в яких, незважаючи на наявність мовного середовища, ще не сформувалася стійка система потреб сприймання й розуміння українського мовлення, важливо створювати під час навчання ситуації, що будуть змушувати їх постійно звертатися до інформації з різних джерел.

Для методики навчання української мови як іноземної є важливим, що широкі пізнавальні мотиви можна сформулювати за порівняно короткий строк. Виникненню широких пізнавальних мотивів сприяє використання текстового матеріалу, який відповідає певним вимогам:

– адекватність характеристик змодельованого тексту або усного повідомлення (мікротексту, діалогу, речення) характеристикам комунікативних одиниць, які трапляються інокомунікантам (або будуть траплятися) у реальних умовах професійної чи навчальної діяльності;

– наявність у навчальних текстах нової та значущої для інокомуніканта інформації навчального або країнознавчого характеру. Для формування навчально-пізнавальних мотивів важливо показати іноземцю, які існують способи отримання

знань (на передтекстовому етапі), наприклад шляхом евристичної бесіди, та організувати засвоєння цих способів під час виконання післятекстових завдань, що вимагають використання прийомів аналізу, порівняння, зіставлення, узагальнення інформації, отриманої з тексту.

Серед мотивів досягнення Р. Вайсман виділяє мотиви творчого та нетворчого досягнення. Перші виявляються в прагненні досягти творчого успіху в професії (вони характерні для дорослих). Другі полягають у прагненні до високої успішності, своєчасного й успішного складання заліків та іспитів тощо, вони притаманні, як правило, усім, хто навчається (Вайсман, 1973). Для розвитку творчих мотивів досягнення необхідне використання таких методичних прийомів, в основу яких покладено творчі завдання, а також прийоми проблемного навчання. Наприклад, до завдань творчого характеру належать завдання, спрямовані на формування вміння користуватися прийомами осмислення тексту чи усного повідомлення: прийоми логічного оброблення (поділ на смислові частини та встановлення логічних зв'язків між ними; визначення логічної послідовності викладу інформації) і прийоми, що сприяють формуванню механізму антиципації (формулювання питань до змісту тексту; формулювання питання-передбачення про подальший зміст незакінченого прослуханого тексту). Для формування та розвитку мотивів нетворчого досягнення використовуються методичні прийоми, що дають змогу інокомунікантам правильно виконувати навчальні дії на основі повної та узагальненої системи орієнтирів. Такими орієнтирами виступають лексичні та лексико-граматичні вияви певних смислових одиниць тексту. Так, у тексті «Книга рекордів України» найбільш частотним буде вияв прикметників і прислівників у найвищому ступені з префіксами *най-, якнай-, щонай-*.

Для задоволення мотивів досягнення необхідно, щоб завдання мали інструкцію, яка б указувала на оптимальний спосіб їх виконання, та ключі для самоперевірки.

А. Маркова, О. Пасєка, О. Столярчук, П. Якобсон доводять, що переборювати труднощі, які виникають у навчальному процесі, допомагають сформовані соціальні мотиви, що поділяються на широкі соціальні (наприклад, мотив почуття обов'язку перед близькими, країною; мотив відповідальності; прагнення опанувати на високому рівні обрану спеціальність) і вузькі соціальні (наприклад, прагнення зайняти певне місце в суспільстві, оволодіння престижною професією, схвалення в певних колах, самоствер-

дження, шлях до особистого благополуччя тощо) (Сергеєнкова, 2012). Вони зазначають, що сформувати соціальні мотиви значно важче, ніж пізнавальні, оскільки цей процес пов'язаний із системою позааудиторних заходів, а не з організацією навчальної діяльності на заняттях.

Навчальна мотивація, за твердженням Л. Виготського, має здатність посилювати як універсальну (усеосяжну, інтегральну), так і конкретну (вузько спрямовану, професійну, інструментальну) мотивацію, які є видами внутрішньої мотивації (Виготський, 1991). В іноземних студентів превалює конкретна мотивація, що під впливом правильно сформованої навчальної мотивації широкого ознайомлення з культурою країни та інших чинників може трансформуватися в універсальну. Дослідники зазначають, що потреба здобуття спеціальних знань і потреба спілкування (у професійно-навчальній та побутовій сферах) зачіпають одночасно зовнішню, внутрішню і навчальну мотивації. Отже, ці потреби мали б бути найбільш умотивованими, й опанування всіх видів мовленнєвої діяльності, зокрема аудіювання, яке забезпечує їхню реалізацію, має проходити найуспішніше, з мінімальними затратами зусиль із боку студентів і викладача. Але, з огляду на власну практику, зазначимо, що саме тут викладач найчастіше стикається з труднощами в засвоєнні матеріалу, що зумовлено відсутністю в студентів інтересу, необхідної концентрації уваги, прагнення оволодіти пропонованим матеріалом. Причини цього явища ми вбачаємо в таких причинах:

- розтягнуте в часі, занадто докладне вивчення окремих мовних одиниць і явищ, формальних правил не дає змоги інокомунікантам побачити їх в єдності;

- вивчення мовленнєвих взірців поза комунікативною діяльністю або в штучних псевдокомунікативних ситуаціях не дає змоги студентові відчувати їх зв'язок із сферою спілкування, із задоволенням відповідних комунікативних потреб. В іноземців відсутнє відчуття соціальної значущості пропонованого матеріалу. За таких умов зовнішня мотивація перестає відігравати свою роль.

Внутрішньо вмотивована потреба в спілкуванні в людей різного складу і виявляється, і задовольняється по-різному. Вона яскраво виражена в екстравертів (а їх, як свідчить статистика, значно менше, ніж людей, в яких переважають риси інтровертності), в інтровертів вона вмотивовується переважно зовні, немовленнєвими за характером потребами. Як результат, потреба в спілкуванні, існуючи об'єктивно, суб'єктивно

мало підкріплена в зовнішній діяльності (комунікативній, а отже, і мовленнєвій), що забезпечує засвоєння матеріалу. Навчальну мотивацію, на яку в основному розраховує викладач, найважче викликати, розвинути та зберегти через індивідуальні особливості інокомунікантів та інші об'єктивні чинники. Ми виділили чинники, які покликані забезпечити високу мотивацію до навчання на заняттях з української мови:

- 1) нівелювання емоційного напруження в процесі навчальної діяльності;
- 2) високий інтелектуальний рівень матеріалу, який активізує розумову діяльність;
- 3) відбір тем занять і ситуацій, що відповідають комунікативним потребам інокомунікантів;
- 4) забезпечення індивідуальних стратегій засвоєння матеріалу;
- 5) значна кількість мовленнєвого матеріалу, взірців, які покликані забезпечити комунікативні та навчальні потреби;
- 6) добір соціально значущого й особистісно цінного матеріалу для усвідомлення інокомунікантами важливості форми вираження, мовної системи, аналізу та вивчення граматики.

Деталізуємо дію цих чинників.

Особливу увагу в процесі навчання української мови як іноземної приділено нівелюванню емоційного напруження. Усі студенти можуть бути умовно поділені на тих, кому притаманна негативна мотивація, і на тих, кому притаманна позитивна мотивація. І першим, і другим для підтримки інтересу до отримання знань необхідне переживання успіху діяльності. При цьому вчинки позитивно мотивованих студентів визначаються самим переживанням успіху за менш вираженої реакції на невдачі. Зазвичай це імпульсивні натури. Але більша частина інокомунікантів – натури обережні, яким притаманна негативна мотивація. Вони настільки вразливі та чутливі до невдач, що їхні вчинки визначаються, передусім, прагненням уникнути їх. Негативна мотивація зазвичай є зовнішньо вмотивованою; вона може бути знята за допомогою сприятливого клімату в групі та системи раціонально-психологічних заохочень. О. Овчинникова доводить, що результатом зняття негативної мотивації буде ще важливіший ефект зняття стану емоційної напруги, за наявності якої розмежовані мета і мотив дії. Це, своєю чергою, породжує розбіжність між об'єктивним значенням діяльності та її особистісним смислом і знижує якість результату навчальної діяльності (Овчинникова, 1983: 200). Головна причина негативної мотивації та стану емоційної напруги, який виникає практично в кожного, – це страх

наразитися на невдачу, яку фіксує бальна система оцінювання знань і вмінь. Ця форма оцінювання й контролю, звичайно, спрощує формальний бік обліку знань та умінь, але загалом завдає більше шкоди, аніж користі. Із закону Йеркса–Додсона відомо, що за умови напруження та величини бажання досягти успіху вище оптимального рівня якість виконання погіршується, ускладнюється раціональний вибір рішення. Таким чином, зовнішній формальний чинник оцінки ускладнює процес досягнення успіху, який є одним із суттєвих моментів, що безпосередньо сприяють вмотивованості.

У навчальному процесі задіяні студенти різного віку та з різними рівнями освіти, тому для успішного засвоєння варто вибирати матеріал із певним рівнем інтелектуальної складності. Вищий рівень інтелектуальних вимог до суб'єктів навчання сприяє їхній мисленнєвій активності, творчому ставленню до виучуваного матеріалу. Творча активність, своєю чергою, активізує навчально-пізнавальну діяльність, забезпечує принцип розвивального навчання, сформульований Л. Виготським. Згідно з цим принципом навчання і виховання варто орієнтуватися не на наявний рівень розвитку суб'єкта навчання, а випереджати його, вести його за собою. Значення творчого характеру навчальної діяльності для росту мотивації та ефективності визначають багато методистів, зокрема Ш. Амонашвілі називає труднощі, які виникають у процесі засвоєння нового матеріалу, і труднощі, які призводять до напруженої роботи пізнавальних сил, одним із джерел мотивації навчальної та пізнавальної діяльності (Амонашвілі, 2011).

В основу комунікативного підходу має бути покладено не реальність самої ситуації, а реальність діяльності в ситуації, передусім у певному акті спілкування (навчального) та адекватної йому мотивації. Ефективність зазначеного чинника для забезпечення мотивації підтверджує досвід роботи в іноземній аудиторії. Так, перший тематичний блок включає низку підтем: «Знайомство. Формули знайомства», «Зустріч. Формули вітання», «Формули ввічливості», «Люди і речі навколо нас», «Моя кімната», «Гуртожиток», «Розповідь про себе». Для людей, які вперше зустрілися в ролі членів майбутнього колективу в абсолютно нових для них умовах, отримання більш чи менш вичерпної інформації один про одного та навколишнє середовище є актуальним і відповідає природним комунікативним потребам. Ситуації спілкування добираються відповідно до комунікативних потреб та інтересів іноземців

із метою сприяти емоційній активізації. Р. Вайсман довів, що емоційна активізація підвищує якість засвоєння навчального матеріалу (Вайсман, 1973).

Узгодження змісту навчання з комунікативними потребами суб'єктів навчання впливає на навчальну мотивацію не тільки безпосередньо, але й опосередковано, шляхом забезпечення індивідуалізації навчального процесу, у прямій залежності від якого вона й знаходиться. Індивідуалізація може бути визначена як узгодження змісту навчання, прийомів презентації, тренування та контролю з психологічними чинниками ефективності навчального процесу, індивідуальними особливостями навчальної діяльності суб'єктів навчання. Під індивідуалізацією навчання нерідної мови розуміємо «приспосовування навчальних впливів до індивідуально-психологічних особливостей кожного учня, з одного боку, і створення сприятливих умов для розвитку спеціальних здібностей учнів – з іншого» (Ляховицький, 1978: 6). Серед основних прийомів індивідуалізації ми використовували узгодження змісту й цілей навчання з комунікативними потребами інокомунікантів і презентацію навчального матеріалу дедуктивним та індуктивним способом залежно від типу мислення, тобто з урахуванням індивідуальних стратегій засвоєння матеріалу. Для забезпечення індивідуалізації навчального процесу беруться до уваги загальні типологічні характеристики, що представляють структуру особистості. Серед них такі: особливості нервової системи, типові особливості мисленнєвої діяльності, якість виконання розумових операцій, рівень розвитку синтетичної та аналітичної мисленнєвої діяльності, рівні сформованості дієвих знань, засоби та способи здійснення навчальної діяльності, операції з переведення знань, умінь і навичок на наступні щаблі розвитку, інтереси, мотиви та вольові якості особистості тощо. Отриманий досвід засвідчив, що врахування типу мисленнєвої діяльності студентів (емоційно-образного та логіко-понятійного) цілком можливе і дає позитивний ефект. Навчання має забезпечити обидва цих типи. Студенти емоційно-образного типу мислення успішніше засвоюють матеріал на заняттях мовленнєвої практики, коли увага мовця зосереджена на змісті висловлювання, а оформлення відходить на другий план, і мовні засоби засвоюються мимоволі, а студенти раціонально-логічного типу – на заняттях із граматики в про-

цесі навчання письма або вивчального читання. Ми були послідовними і на заняттях із мовленнєвої практики не акцентували увагу інокомунікантів на аналізі мовних явищ і виправленні помилок, а прагнули сформувати вміння розуміти чужу думку та виражати власну. У разі нехтування цими техніками виникала емоційна напруга, уповільнювався темп мовлення. Страх припуститися помилки призводив до породження збіднілого за змістом висловлювання. Водночас на заняттях із граматики має бути забезпечена комунікативність, студенти мають засвоїти виучувані мовні одиниці, інтегровані в мовлення.

Висновки. Таким чином, вибір тем і ситуацій, що відповідають комунікативним потребам студентів, усвідомлення ними соціальної значущості й особистісної цінності виучуваного, високий інтелектуальний рівень матеріалу, який активізує розумову діяльність, зняття емоційної напруги в процесі навчальної діяльності дають змогу значно збільшити кількість матеріалу, що подається на занятті. Ситуативно-тематичне представлення матеріалу також створює сприятливі умови для збільшення його обсягу, оскільки сама мовленнєва ситуація, ситуація спілкування, робить зрозумілим те, що в інших умовах потребує спеціального пояснення та більших часових затрат. Подрібнення навчального матеріалу на малі дози та елементи не тільки ускладнює його усвідомлення й автоматизацію, але й призводить до формування найелементарніших, первинних навичок, які на новому етапі навчання потрібно руйнувати, щоб створити нові навички та вміння вищого рівня, які б відповідали природному мовленнєвому спілкуванню.

Значна кількість мовленнєвого матеріалу, який задовольняє комунікативні потреби, забезпечує формування мовленнєвих умінь і навичок та порівняну легкість їх перенесення на нові ситуації. Усвідомлення студентами соціальної значущості змісту мовленнєвого матеріалу сприяє підвищенню навчальної мотивації, забезпечує високий рівень аналітичної діяльності. Вмотивовується потреба усвідомити форму висловлювання для успішнішого перенесення її в іншу ситуацію. Як результат, вивчення граматики, яке часто супроводжується в звичайних умовах несприйняттям, а інколи й опором через неусвідомлення інокомунікантом, для чого вивчаються ці, здавалося б, розрізнені мовні форми, відбувається більш зацікавлено, успішно та в більш стислі терміни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвили Ш. А. Гуманная педагогика. Актуальные вопросы обучения родному языку и развития личности. Книга II. Москва : Амрита, 2011. 304 с.

2. Вайсман Р. С. Развитие мотивационной сферы человека в старшем (студенческом) возрасте : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Моск. гос. ун-т. Москва, 1973. 25 с.
3. Выготский Л. С. Педагогическая психология / под ред. В. В. Давыдова. Москва : Педагогика, 1991. 480 с.
4. Ляховицький М. В., Николаева С. Ю. Індивідуалізація навчання іноземної мови в школі. Київ, 1978. 120 с.
5. Овчинникова О. В. О некоторых путях экспериментального исследования мотивации человека, открываемых концепцией деятельности. *А. Н. Леонтьев и современная психология*. Москва, 1983. С. 200–256.
6. Педагогічна психологія : навч. посібник / Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 168 с.

REFERENCES

1. Amonashvili Sh. A. Gumannaya pedagogika. Aktualnyye voprosy obucheniya rodnomu yazyku i razvitiya lichnosti [Humane Pedagogy. Actual issues of teaching a native language and of personal development]. Book II. Moscow : Amrita, 2011, 304 pp. [in Russian].
2. Vaisman R. S. Razvitiye motivatsyonnoi sfery cheloveka v starshem (stydencheskom) vozraste [Development of motivational life space in the mature (student) age: abstract of diss. cand. of psychol. sciences: 19.00.01 / Moscow national university]. Moscow, 1973, 25 pp. [in Russian].
3. Vygotskii L. S. Pedagogicheskaya psichologiya [Pedagogical Psychology] / ed. by V. V. Davydov. Moscow : Pedagogy, 1991, 480 pp.
4. Liachovitskii M. V., Nikolaieva S. Yu. Indyvidualizatsiia navchannia inozemnoii movy v shkoli [Personalization of studying a foreign language at school]. Kyiv, 1978, 120 pp. [in Ukrainian].
5. Ovchinnikova O. V. O nekotorych putiakh eksperimentalogo issledovaniya motivatsii cheloveka, otkryvayemykh kontseptsyyei deyatelnosti. [About some ways of experimental research of human motivation which are discovered with the conception of activity]. *A. N. Leontev i sovremennaya psichologiya [A. N. Leontev and the modern psychology]*. Moscow, 1983. Pp. 200–256. [in Russian].
6. Sergieienkova O. P., Stoliarchuk O. A., Kokhanova O. P., Pasička O. V. Pedagogichna psichologiya [Pedagogical Psychology: educational manual]. Kyiv : Center of educational literature, 2012. 168 pp. [in Ukrainian].